

דף לה

'שבח הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכובותיהן בדם... אלא בהולכת עצים למערכה' – יש לדקדק מפשט דברי הגמרא משמע שאין השבח בכך שהעזרה מלאה בדם, שניכר על ידי כן ריבוי הקרבנות – אלא השבח הוא בעצם הולכת הכהנים בתוך הדם, ולכך מחזר הגמרא אחר דבר שאינו עבודה, שיוכלו הכהנים לילך אז בתוך הדם. ונראה שענינו של השבח הוא בכך שאין העובד חש לגופו ולנקיונו וכבודו [והרי הדם, נפשו של אדם קצה ממנו] בעת שעוסק בעבודת שמים. וכעין שמצינו ביששכר איש כפר ברקאי שהוזכר לגנאי ונענש על כך שכרך ידו בשיראים ועבד עבודה (בפסחים נז), ומלבד שפסל עבודתו בגלל החציצה, כתב רש"י (שם) וע' גם בתוס' סוכה לו. ד"ה דבעינא) שהיה זה בזיון.

וזה לשון הג"ר משה פינשטיין זצ"ל (אגרות משה יו"ד ח"ב טז), תוך דיונו אודות שחיטה בכפפות: '... ונמצא שלא כל מצוה הוא בזיון לעשות בבתי ידים, אלא כשהיא מצוה שבנגיעתו בחפץ המצוה מלכלך ידיו ולובש בשביל זה בתי ידים לכסותם כדי שלא יתלכלכו ידיו, שהוא בזיון להמצוה משני טעמים; חדא דצריך האדם לעשות בשמחה ובאהבה שיתכבד בכללך ידיו בשביל המצוה ולא לבקש תחבולות שלא יתלכלך. ועוד שהוא כמואס ח"ו בהמצוה בשביל הלכלוך ואלמלי לא היה לו עצה זו לא היה עושה, שזהו בזיון. ולכן מצוה שלא שייך זה, כגון לולב שלא יאמרו שבשביל שאינו רוצה ליגע בהמצוה מצד איזה לכלוך ומיאוס ח"ו, אלא יבינו שבשביל איזה טעם אחר הוא לובש הבתי ידים – אין בזה בזיון...!'

ואולם המפרש עמ"ס תמיד (כה סע"ב) נראה שמפרש שהשבח הוא משום ריבוי קרבנות. [וצריך לומר לפי זה שדיון הגמרא מוסב על גוף הדברים שהיו מהלכים בדם, ולא דוקא משום השבח].

'שבח הוא... והא דם הוי חציצה? – ל"ח הוא ולא הוי חציצה' – מבואר שדם יבש חוצץ אצל הכהנים בעבודתם. ואינו דומה למה שכתבו הפוסקים (ביו"ד קצח, יז) שאדם שאומנותו להיות שוחט אקצב, וידיו מלוכלכות תמיד בדם – אין הדם חוצץ בטבילה, לפי שרוב בני אומנות זו אינם מקפידים בדבר, והרי גם כאן אומנותם בכך ושבח הוא להם? – יש לחלק בין אדם שכך דרכו תמיד ואינו מקפיד עליו כלל, ובין כהנים שהוא שבח להם רק בשעת עבודה, אבל בשאר זמנים ודאי מקפידים על כך כשאר האדם (ע' שבות יעקב ח"א טט).

עוד בענין חציצה בלח – ע' בקהלות יעקב (טהרות נח) בברור שתי השיטות בטעם הדבר; אם משום שאינו מקפיד כי נקל להסירו, או משום שהלח מחלחל ואינו נחשב דבר נפרד לחצוץ.

'השוחט את הזבח לאכול דבר שאין דרכו לאכול... – אף על פי שכבר שנוא לעיל (כו:), חזר ושנה להשמיענו מחלוקת חכמים ורבי אליעזר (עפ"י רש"י במנחות יז. וע"ע רש"י ושאר מפרשי המשנה). ושנה שוב 'לאכול כחצי זית ולהקטיר כחצי זית כשר, שאין אכילה והקטרה מצטרפין' – לומר שאפילו ר' אליעזר שפוסל במחשבת שינוי מאכילה להקטרה, מודה בזה שאין אכילה והקטרה מצטרפין להשלים שיעור (ק"ן אורה ושפת אמת).

בספר חק נתן הקשה על תירוץ זה מה נפשך, לר' ירמיה (דלעיל ספ"ב) גם המשנה היא כר' אליעזר, ואין צריך להשמיענו כאן שוב. ולאביי שהעמידה כרבנן הלא אמר שם שבאכילה והקטרה יש יותר סברה לומר שמצטרפים מאשר צירוף אכילת דבר שדרכו לאכול עם דבר שאין דרכו, ואם כן לפי זה לר' אליעזר שמצטרפין חצי זית שדרכו עם חצי זית שאין דרכו, כ"ש שיצטרפו אכילה והקטרה לשיטתו.

הנה מה שהקשה לדעת ר' ירמיה, נראה שאע"פ שגם המשנה היא אתיא כר' אליעזר, חזר התנא להשמיענו בפירוש שגם לר' אליעזר אין מצטרפים. ומצינו רבות שהתנא שונה דברים אע"פ שניתן ללומדם מכללא. ומה שכתב שלאביי לר' אליעזר יצטרפו אכילה והקטרה – לא הבנתי, הלא משמע כאן בפירוש שר"א אינו חולק בדבר, ואין כאן 'קל וחומר' כי יש סברא לכאן וסברא לכאן, שם אמרו שיש באכילה והקטרה חידוש שאין בדרכו ואין-דרכו, מאידך י"ל שלפי האמת גם לר"א שדרכו ואין-דרכו מצטרפים – אכילה והקטרה אין מצטרפים.

'האלל' – לפרש"י מדובר על גיד הצואר שהוא קשה כעץ (ע' פסחים פג חולין קכא) יותר משאר הגידים. וזהו שנקטה המשנה בהמשך 'ומן הגידין', שאף שאר הגידים שאינם קשים כל כך אינם מפגלים, ו'לא זו אף זו'.

ויש פירושים נוספים ל'אלל'; בשר מת שהרופא גורדו, או בשר שפלטנו סכין. ע' בסוגיא בחולין קכא ובתוס' שם ובפיה"מ לרמב"ם ובחיבורו הגדול (עפ"י זבח תודה. וע"ע חזו"א יא, ב-ג).

'הטלפים' – קצה הרגלים, הפרסות. עשויים מחומר קשיח כצפורן וקרן (ערש"י חולין נט: בכורות מד. גדה קא:). ואולם בכלל 'הקרנים והטלפים' אפילו החלקים הרכים יותר הקרובים לגוף, שהחותך באותו מקום מבצבץ ממנו דם (רמב"ם, עפ"י חולין קכא).

'שליל' – עובר שבמעיי בהמה, טרם נגמרה ברייתו. **'שיליא'** – אבר המכסה את העובר. מהשליה ניזון העובר, והיא פורשת ויוצאת מן הגוף בצאת העובר (עפ"י רמב"ם).

'לאכול כזית מן העור... כשר... לאכול שליל או שיליא בחוץ – לא פיגל... לאכול ביציהן בחוץ – לא פיגל' – 'לא פיגל' כלומר לא פסל, ובין ב'חוץ לזמנו' בין ב'חוץ למקומו' – כשר. יתכן טעם שינוי הלשון, 'כשר' ולא פיגל; לפי שבסיפא מדובר על דברים שאינם חלק מגופה של הבהמה, ופורשים ממנה, מאידך הם דברים שראויים לאכילה יותר מאותם המנויים ברישא – לכך יש יותר חידוש לומר שהם עצמם כשרים מאשר לומר שהובח לא נפסל מחמתם – כי הרי הם כגוף לעצמו. הלכן לא אמר 'כשר' (הובח) אלא 'לא פיגל' – אין מחשבתו עליהם מחשבת-פיגול כלל.

'מוראה' – הוא הזפק שבעופות (רש"י להלן סד:) – חלק הוושט שהוא מורחב כעין כיס, בו שוהה המזון טרם יעבור לקיבה. הרמב"ם מפרש 'מוראה' – קרום דק המבדיל בין העור ובין הבשר. ונראה שלא גרס בגמרא כאן כלל 'אלל ומוראה' [וכתב שזבח שנתפגל, אינו חייב על אכילת המוראה. וע' בהגהות הגר"א; קרן אורה; זבח תודה; מרומי שדה].

'פיגל בזבח נתפגל השליל, בשליל – לא נתפגל הזבח' – מכך שהמפגל בזבח נתפגל השליל והאוכלו בכרת – מוכח שאכילת השליל הריהי בגדר 'דרך אכילה'. וכבר העירו המפרשים אם כן מדוע חישב על השליל לא פיגל, והלא הוא ראוי לאכילה? (ע' מנחת חינוך קמד; הר צבי). הנה נחלקו הראשונים על דין שליל ושליא של מוקדשין לענין חיוב אכילת נותר ושמא (ע' להלן). וכן נחלקו הפוסקים אם שליה נחשבת אוכל לענין איסור נבילה ואיסור טומאה (ע' ש"ך פרי חדש ועוד – יו"ד פא). ובחזון איש (טבול יום ד, בהוספות סק"י) האריך בענין, ותורף מסקנתו שדינם כבשר אבל איסורם קלוש,

וכשם שעל פחות מכזית אין חייבין מלקות, כמו כן יש כענין 'חצי שיעור' באיכות הבשר, שדבר שאינו ראוי לגמרי דינו כחצי שיעור. הלכך לענין חלות מחשבת פיגול עליהם, כשם שפחות מכזית אינו מפגל, כך גם מחשבת-פיגול על הקלושים הללו – אינם מפגלים. וכן לענין טומאת נבילה ולענין חיוב מלקות [לדעת הרמב"ם]. אבל להתפגל, שאין צורך שם בשיעור – מתפגלים. וכן לענין איסור אכילה – אסורים, כשם שחצי שיעור אסור. אך לפי זה האוכלם אינו חייב מלקות משום פיגול. וצ"ע. עד כאן מדבריו.

לכאורה היה מקום לבאר שאף כי באכילתם לא יצאנו מגדר 'דרך אכילה', מ"מ כיון שרוב בני אדם אינם אוכלים אותם, אין בהם מצות אכילת קדשים עכ"פ לענין חיוב. ועתוס' כאן. [תדע, שאילו היתה מצוה בדבר – הרי שוב דרכו בכך בקדשים עכ"פ]. ואם כן אפשר שזהו הטעם שאינו מפגל, שאין דין פיגול אלא בדבר שמצוותו להאכל על ידי אדם או מזבח, אך כל שאין בו מצות אכילה אין בו פיגול. [ודוקא כשהבשר מצד עצמו אינו ראוי למצות אכילה, אבל חישוב על אופן אכילה שאין בו מצוה מצד אחר – כגון שיאכלוהו טמאים למחר – הוי פיגול (כדלהלן לו:)] ויש להסתפק במחשב לאכול הבשר שלא כדרכו. וכבר נסתפק בדבר במנ"ח קמ"ב, ב].

וכן יש לפרש במה שאמרו לעיל (כח). דס"ד כיון שעור האליה אין המלכים רגילים לאכול, אין מחשבת אכילת חוץ לזמנו פוסלת בו, שאינו בכלל 'למשחה', קמ"ל. – הרי אע"פ שודאי יש כאן 'אכילה', אם אינו בכלל מצות אכילת קדשים, אין חל בו פיגול. וצריך בירור.

(ע"ב) ... והשליח והשליא... ואין חייבין עליהן משום פיגול נותר וטמא' – משמע שאין חיוב משום

נותר וטמא באכילת שליל ושליא (וכ"מ בתוס'). ולא כן פסק הרמב"ם (פסולי המוקדשין יח, כג). ופרשו המפרשים שלשיטתו מה שהברייתא נקטה נותר וטמא – על שאר הדברים מלבד שליל ושליא. ויש מי שפרש שלפי מה שרבי דייק בסמוך ממשנתנו כר' אלעזר, מכך שלא כללה המשנה בסופה שליל ושליא – לפי אותו דיוק יש גם להוכיח שחייבים משום נותר וטמא [וכבר העירו על כך התוס', ותרצו דלא דוקא. ע"ש]. ואם כן יש לומר שהדבר שנוי במחלוקת בין הברייתא והמשנה (מרכבת המשנה שם). ועתוס' לעיל ד"ה פיגול [ההגרעק"א הקשה על דבריהם. והנצי"ב, וכן בקה"י (כו, ובגליונות) כתבו לתרץ שאמנם התמעטו כאן בברייתא מחיוב כרת, אבל איסור ודאי יש כמובח מההיא דתמורה]. וע"ע קרן אורה, יד דוד וחדושי הנצי"ב.

'לא הכשיר רבי עקיבא אלא בדוקין שבעין הואיל וכשרים בעופות' – ע' להלן פה.

'ומודה רבי עקיבא בעולת נקבה דכמאן דקדם מומה להקדישה' – וחיידוש יש בדבר, שאף על פי שחלה עליה קדושת הגוף ואינה נפדית אלא על ידי מום קבוע, ועושה תמורה, אף על פי כן אם עלתה – תרד, שבזה היא דומה לקדם המום להקדש, שלא חלה עליה קדושת הקרבה, שהרי מלכתחילה אינה מיועדת להקרב (עפ"י אבי עזרי פסוה"מ (קמא) ד, טז. ע"ש בהרחבה).

'שחטו על מנת להניח את דמו או אימוריו למחר או להוציאן לחוץ' – כמדומה שבדרך כלל כשנוקט התנא רשימת דברים חילופיים, אינו משתמש ב'או' אלא ב-'וא' החילוק או ללא וא"ו [כגון בהמשך המשנה: 'על גבי הכבש, שלא כנגד היסוד, וליתן את הניתנים...']

ונראה שנקט כאן 'או' לומר, שהמלה 'למחר' מתייחסת רק על אימורין, אבל דם הלא נפסל כבר בשקיעת החמה. ואחר כך נקט 'או להוציאן לחוץ' – בין דם בין באימורין [או אפשר דקאי רק על דם – עתוס' להלן לו. ד"ה שיאכלוהו], לכך חילק שוב ב'או' כמשפט הלשון.

– בדוקא נקט להניח דם או אימורין, אבל חישוב להניח הבשר עד לאחר זמן אכילתו – לא פסל. וטעם הדבר, לפי שאין הנחת הבשר מעכבת את הכפרה, כל שהוא ראוי להאכל, הלכך אין מחשבתו נוגעת כלל לכפרת הקרבן, וכל מחשבה שאינה נוגעת לכפרה, אין אנו מחשיבים אותה כמעשה, כאילו הניח בפועל. נמצא שאין כאן שום פסול. אבל הנחת האימורין מעכבת את אכילת הבשר מצד הדין, כי כל עוד לא העלו את האימורין, אין הבשר נאכל. ואעפ"י שאין הקרבן נפסל בשל כך, מכל מקום יש כאן מחשבה בדבר המעכב את הכפרה, כי כשאין הבשר ראוי לאכילה – אין הבעלים מתכפרים (וכמו שכתבו התוס' בפסחים נט: ד"ה יכול). וכיון שהמחשבה היא בדבר הנוגע לכפרה ולריצוי הקרבן, סובר רבי יהודה שמחשבתו כמעשה וכאילו הניח האימורין בפועל ופסל את הבשר. [ויש מקום להוסיף אליבא דר' יהושע ש'אם אין בשר אין דם', כלומר אם נטמא או נפסל הבשר קודם זריקה – אין זורקים את הדם. וכיון שמחשבתו בדבר הנוגע לכפרה הריהי כמעשה, רואים אנו כאילו כבר עתה נפסל הבשר, קודם זריקה, ושוב נידון הדבר כמחשבה לפסול הקרבן].

טעם נוסף יש לומר, לפי מה שמבואר בגמרא שאין מחשבה פוסלת בדבר שאינו בידו אלא ביד אחרים שלא ישמעו לו, אף כאן כשמחשב על הנחת הבשר, לא ישמעו לו הבעלים או כהני המשמר להניחו. אבל הדם והאימורים נחשב בידו של הכהן המקריב לעשותו (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ב כט – בבאור דברי התוס' להלן והגרעק"א. וע' במה שהעיר על סברתו הנ"ל, גיסו הגר"י קוסובסקי, שם בח"ד צב, ג).

והנצי"ב (בחדושיו להלן סו. על תד"ה שיאכלוהו) כתב: כשחישוב להניח האימורין אכן לא פסל את הזבח אלא האימורים בלבד נפסלים, שלעולם דנים את מחשבתו כאילו נעשתה וכאילו הניח האימורין, שנאסר להקטירן, ואולם הקרבן כשר וכן מותר לאכול הבשר. ובמחשבת הינוח על הדם – כאילו הניח הדם ולא זרקו בזמנו, שנפסל הקרבן כולו. ואולם בתוס' (ד"ה שיאכלוהו) מפורש שפסולים. ובתוס' במנחות (יה. ד"ה גזירה) צדדו שמא לא פסל ר' יהודה במחשבת אימורין אלא מדרבנן, משום גזרה.

'או אימוריו' – האברים ששורפין אותם על גבי המזבח מן החטאות הנאכלות ומן האשמות ומן השלמים, הם הנקראים 'אימורין' (לשון הרמב"ם – מעשה הקרבנות א, יח). ונקראו כן על שם היותם החלקים האמורים בתורה להקטירם (הקדמת הרמב"ם לסדר קדשים; וע' סוכה נה: 'אימורי הרגלים' – אמר רב חסדא: מה שאמור ברגלים; תפארת ישראל זכחים ב, ב אות כו. וכן מצינו במשנה בפסחים (עא:): 'אימורי ציבור' – פרש"י: קרבנות האמורים בציבור). והערך (מר' ב) כתב: למה נקראו החלבים 'אימורים' – שהן מורים ואדונים על כל האברים, ועולים על גבי המזבח לחלק אדון העולם.

ויש מי שפרש מלשון אמיר (ישעיה יז) – הענף הגבוה ביותר. כלומר החלק החשוב והגבוה בבהמה, וכמו לשון 'חלב' – החלק המובחר ביותר, כמו 'חלב הארץ' (עפ"י אמת ליעקב ריש שמיני).

דף לו

'לחמי תודה וחלות וריקים שבנזיר... תלמוד לומר קרבנו' – הן הניתן לכהן והן הנאכל לבעלים, בין בתודה בין בנזיר – הכל נאכל ליום ולילה. והוא הדין שלמי צבור ושירי מנחות – הכל בכלל קרבנו. שכל הקרבנות דינם להאכל יום ולילה, מלבד אותם שפרט בהם הכתוב אחרת (עפ"י משניות להלן פ"ה; רמב"ם מעשה הקרבנות י, ז).